

УДК 347.44

Н. С. Хатнюк,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОЧИНУ ВЧИНЕНОГО ПІД ВПЛИВОМ ЗБІГУ ТЯЖКИХ ОБСТАВИН

У науковій статті розкрито проблеми законодавчого визначення збігу тяжких обставин, кабальних умов як підстави визнання правочину недійсним з метою полегшення судового вирішення спорів щодо визнання договорів недійсними. Наявність вад або відсутність внутрішньої волі пов'язані з впливом на одного з учасників правочину негативних факторів, таких як тяжкі обставини, які є підставою для визнання правочину в судовому порядку недійсним.

Ключові слова: відповідність внутрішньої волі та волевиявлення, тяжкі обставини, кабальний правочин, крайня нужда, важке матеріальне становище, скрутна особистісна ситуація, правочин вчинений на вкрай не вигідних умовах, збіг тяжких обставин як підстава визнання правочину недійсним, двостороння реституція.

Однією з найважливіших умов дійсності правочину є відповідність внутрішньої волі (бажання вчинити правочин) і волевиявлення (зовнішнього виявлення внутрішньої волі). Їх єдність — це підстава для правової оцінки поведінки учасника правочину й визнання цієї поведінки такою, що має юридичне значення. Наявність вад внутрішньої волі або відсутність внутрішньої волі пов'язані з впливом на одного з учасників правочину таких негативних факторів, як помилка, обман, насильство та тяжка обставина.

На сучасному етапі розвитку України погіршилася економічна ситуація, що викликало загострення багатьох соціальних проблем. Ще більше ускладнює економічну ситуацію відсутність чіткої державної політики щодо запровадження нових реформ та досконалого законодавства щодо регулювання порядку виходу з економічної кризи. Це обумовило популяризацію у юридичній практиці випадків вчинення правочинів під впливом збігу тяжких обставин.

Однією з підстав для визнання правочину недійсним є неправильно сформована воля суб'єкта правочину, як наслідок визнається заперечним — вчиненим під впливом збігу тяжких обставин (ст. 233 ЦК України).

Правочини вчинені під впливом збігу тяжких обставин, були відомі ще у радянському цивільному законодавстві. Згідно ст. 33 ЦК РСФСР 1922 р., кабальний правочин розглядався як угода, що укладається на вкрай не вигідних умовах для однієї сторони під впливом крайньої необхідності. В юридичній літературі такі правочини отримали назву «кабальні» [1, с. 4; 2, с. 5—6].

В Інструктивному листі Цивільної касаційної колегії Верховного Суду РСФСР за 1927 рік № 1 роз'яснюється, що правочин буде не вигідним, коли обидві сторони, вчиняючи такий правочин, усвідомлювали, що його ціна у порівнянні з середньо існуючими на ринку цінами є значно не вигідною для однієї сторони, і тільки внаслідок крайньої потреби, остання погоджується на умови запропоновані їй недобросовісною стороною [3, с. 38]. Отже, винятковий характер таких правочинів полягає в тому, що матеріально сильний контрагент використовує несприятливе становище іншої сторони та спонукає її вчинити не вигідний для неї правочин.

У післявоєнні роки в судовій практиці кабальні правочини стали зустрічатися рідше. Нерівноцінність майна, набутого сторонами правочину, не було підставою для визнання його кабальним, якщо сам правочин не вчинявся під впливом крайньої необхідності. Не визнавався правочин кабальним і в тому випадку, якщо його не вигідність виявлялась не в момент його вчинення, а при доведенні його кабальності в судовому порядку. Кабальним правочин визнавався лише тоді, коли стороною, яка вчинила не вигідний для себе правочин, була хвора або похилого віку фізична особа, нездатна в повній мірі захистити свої інтереси.

За Цивільним кодексом УРСР 1964 р. (ст. 58) закріплювалось поняття «кабального» правочину, як такого, котрий особа змушена була вчинити внаслідок збігу тяжких обставин на вкрай не вигідних та несприятливих для себе умовах.

У Цивільному кодексі України (ст. 233) під кабальним правочинном розуміється правочин, вчинений особою на вкрай не вигідних для неї умовах та який особа змушена була вчинити внаслідок тяжкої обставини, незалежно від ініціатора його вчинення.

На перший погляд, у всіх трьох законодавчих позиціях розходжень немає — правочин може бути визнаний недійсним, якщо одна зі сторін вимушена вчинити його внаслідок збігу тяжких обставин на суттєво не вигідних умовах для неї. Така спрощена позиція з урахуванням захисту прав та інтересів тільки однієї сто-

рони може спричинити негативні наслідки для іншої сторони, навіть незважаючи на те, що в її діях присутні ознаки недобросовісності. Наслідком вчинення кабального правочину передбачено настання двосторонньої реституції, відповідно якої кожна зі сторін зобов'язана повернути протилежній стороні у натуральній формі все, що вона отримала в результаті вчинення правочину, а якщо таке повернення неможливе, відшкодувати вартість отриманого майна за цінами, які існують на момент відшкодування. Крім того, недобросовісна сторона повинна відшкодувати збитки, завдані вчиненням недійсного правочину, та відшкодувати моральну шкоду потерпілій стороні, незалежно від того, чи є в діях останньої ознаки правопорушення, за яке може бути застосоване повернення майна в натурі або грошових коштів у дохід держави.

За яких обставин правочин можна вважати кабальним? Як необхідно тлумачити поняття «кабальна умова», «збіг тяжких обставин» та «вкрай невігідні (несприятливі) умови»?

Як у судовій практиці, так і в законодавстві під поняттям «кабальна умова» розуміють *скрутне матеріальне становище* — це умови існування фізичної особи, які проявляються перш за все при відсутності грошових коштів та інших майнових засобів, що необхідні для задоволення потреб фізичної особи та придбання речей першої необхідності (продуктів харчування, медичних ліків, житла, одягу тощо); *безвихідні особистісні труднощі* — це несприятливі та непередбачувані обставини, які виникли у особи або у члена (і в) її сім'ї, близьких родичів (стресові ситуації — позбавлення волі фізичної особи або накладення арешту на майно, важкий стан здоров'я, автотранспортна аварія, пожежа, наслідки стихійних лих або надзвичайних ситуацій, безробіття, борги або договірні зобов'язання тощо). Вкрай невігідні (несприятливі) умови настають за наявності двох підстав: суб'єктивної та об'єктивної. Перша — очевидність цих обставин для сторін та свідоме їх сприйняття; об'єктивна — віддзеркалює те, що за правочином здійснена зовсім нерівнозначна передача майна.

У кабальних правочинах є недоліки волі, оскільки її формування відбувається за обставин, коли практично неможливо виявляти дійсну волю, і ці обставини сприяють вчиненню правочину на вкрай невігідних умовах для однієї із сторін правочину, при цьому інша сторона використовує скрутне безвихідне становище свого контрагента (ст. 233 ЦК України).

Поняття «збіг тяжких обставин» та «скрутне матеріальне становище» не є синонімами. Деякі вчені, зокрема Ф. С. Хейфец [4, с. 104], не погоджуються з поглядами В. П. Шахматова [5, с. 239; 6, с. 8—9; 7, с. 74] і частково з поглядами О. О. Красавчикова [8, с. 272], які ототожнювали ці поняття. Ф. С. Хейфец вважає, що поняття «збіг тяжких обставин» охоплює наявність у особи не лише скрутного матеріального становища, яке необхідно тлумачити ширше. На нашу думку, позиція останнього є більш обґрунтована, оскільки поняття «збіг тяжких обставин» повинно охоплювати не лише умову наявності «скрутного матеріального становища» у особи, але й умову наявності «скрутною особистісної ситуації», якою зловживає та використовує контрагент при вчиненні правочину на вкрай не вигідних для іншої особи умовах.

Наприклад, особа, у якої важко хворий член сім'ї або її близька людина, не має достатньо грошових коштів, щоб придбати необхідні медикаменти, або через дефіцит не може їх дістати. Інша особа, у якої є можливість отримати або є в наявності медикаменти, пропонує віддати їх в обмін на коштовну річ, ціна якої у кілька разів вища, тобто не є рівнозначною вартості медикаментів. Такий правочин вчинений на вкрай не вигідних умовах може бути визнаний недійсним на підставі впливу тяжких обставин, хоча особа могла і не перебувати у важкому матеріальному становищі [4, с. 104—105].

Особа може бути змушена вчинити правочин на вкрай не вигідних умовах не лише за умов скрутного матеріального становища, а і тому, що відмова вчинити правочин на вкрай не вигідних умовах, обумовлює для неї настання негативних наслідків майнового характеру.

Так, гр. К. звернулася із позовом про визнання угоди позики на суму 5340 грн недійсною, як такої що укладена під впливом тяжких обставин. 06.10.1997 р. позивач К. уклала угоду позики грошей у Д. на суму 4660 грн терміном на три місяці. Після закінчення строку позики позивач не змогла повернути борг і звернулася до відповідача з проханням продовжити термін повернення. Гр. Д. погодився відстрочити повернення боргу за умови збільшення суми під відсотки і сам склав текст додаткових угод, у яких обумовив збільшення суми позики. Додаткові угоди були безвідплатними, оскільки грошей від позикодавця позивач не отримувала, а відповідач лише фіксував нарахування відсотків на суму основного боргу. Ці угоди позивач змушена була підписати

під впливом тяжких для неї обставин: відсутність коштів, щоб вчасно повернути борг, та під погрозою відповідача заволодіти за безцінь її майном. Погроза була реальною і у випадку її здійснення могла б завдати позивачу значної шкоди. Починаючи з вересня 1998 р., позивач неодноразово пропонувала відповідачеві віддати суму наданої позики, а також погодити суму можливих збитків, однак Д. категорично відмовлявся, наполягаючи на сплаті боргу з відсотками, тобто 10 тисяч грн. 04.06.1999 р. позивач внесла на депонентський рахунок нотаріальної контори 8000 грн для їх передачі Д. як повернення боргу з відсотками та компенсацію збитків за прострочення виконання позивачем грошового зобов'язання. Керуючись статтями 48, 57, 170, 214, 376 ЦК УРСР, суд визнав угоди недійсними як кабальні [9].

У таких випадках волевиявлення потерпілої сторони не відповідає її дійсній волі й тому ці правочини можуть бути визнані судом недійсними. Їх відносять до категорії заперечних правочинів. Зважаючи на антисоціальний характер правочинів, законодавство закріплює право вимагати визнання їх недійсними не лише добросовісній стороні внаслідок вчинення такого правочину, але й завдяки перевазі об'єктивних підстав над суб'єктивними, бо вчиняючи кабальний правочин, недобросовісна сторона, використовує чуже скрутне матеріальне становище та порушує основні засади правового суспільства. У судовому засіданні зацікавлена сторона (позивач) повинна довести наявність факту кабальності.

У науковій літературі висловлюються дві точки зору щодо юридичної природи правочинів вчинених унаслідок збігу тяжких обставин. Традиційно останні відносять до заперечних, проте окремі вчені наполягають на віднесенні їх до категорії нікчемних правочинів, оскільки кабальні правочини повинні визнаватися абсолютно недійсними [10, с. 19].

На наш погляд, у правочині вчиненому під впливом тяжкої обставини, волевиявлення однієї сторони не відповідає її дійсній волі. Отже, в судовому порядку необхідно довести факт використання недобросовісною стороною тяжких обставин, в яких опинилася потерпіла сторона, а також виявити ознаки зловживання ними. Таким чином, правочин може бути визнаний судом недійсним за позовом зацікавленої особи, отже, повинен відноситись до заперечних.

Судова колегія цивільних справ Київського міського суду узагальнила практику судів про визнання правочинів недійсними

вчинених внаслідок збігу тяжких обставин, 38 % питомої ваги справ склали позови про визнання недійсними договорів купівлі-продажу житлових приміщень; 32 % — про визнання недійсними договорів дарування житлових приміщень [11, с. 37]. Чимало таких правочинів було вчинено внаслідок впливу тяжких обставин.

Не можна погодитися з визначенням кабального правочину А. Кохановського, яке на нашу думку є одностороннім. Автор визначає, що для визнання правочину недійсним на підставі впливу тяжких обставин потрібна наявність двох умов: перебування особи, яка вчиняє правочин, у скрутних умовах; здійснення правочину на вкрай не вигідних для неї умовах не на її користь, і ці дві умови обов'язково повинні бути взаємопов'язані [12, с. 14]. Запропоноване визначення не відповідає чинному законодавству, що передбачає й наявність третьої умови, за наявності якої вчинений правочин може визнаватись кабальним.

В ЦК України, на відміну від тлумачень кабального правочину нормами попереднього Цивільного кодексу, передбачено, що правочин вважається кабальним у разі наявності вищезазначених двох умов, а також ще однієї умови — наявності ініціативи однієї зацікавленої сторони або обох сторін. У такому випадку ознаками кабального правочину є не лише аморальна поведінка особи, яка використовує безвихідне скрутне матеріальне становище свого контрагента, але й протиправна поведінка [13, с. 60]. Також враховується ще одна умова — недобросовісна та винна поведінка контрагента, який використовує правочин у своїх інтересах [14, с. 144]. Збіг тяжких обставин для потерпілої сторони кабального правочину виникає незалежно від будь-яких дій іншого учасника правочину, але останній знаючи про тяжкі обставини контрагента, свідомо використовує несприятливу ситуацію для вчинення правочину на свою користь та на вкрай не вигідних умовах для контрагента. Сам потерпілий усвідомлює кабальний характер правочину, хоча його внутрішня воля не має суттєвого впливу на його вчинення.

В юридичний склад кабального правочину в літературі пропонують включити наявність таких умов, як: 1) збіг тяжких обставин у потерпілого; 2) вкрай не вигідні (несприятливі) для потерпілого умови вчинення правочину; 3) причинний зв'язок між збігом тяжких обставин у потерпілого та вчинення правочину на вкрай не вигідних для нього умовах; 4) поінформованість іншої сторони

про перелічені обставини й умисне зловживання ними у свою користь [15, с. 186—187].

Підставою визнання правочину кабальним є усвідомлення недобросовісною стороною умисного характеру своїх дій, а потерпілою — розуміння не вигідності або несприятливості для себе умов вчиненого правочину. В умовах економічної кризи, коли ринкова ціна майна через інфляційні процеси не завжди є сталою, у потерпілого може скластися враження про кабальний характер правочину. Тому, якщо потерпілий вважає, що він був змушений вчинити правочин під впливом тяжких обставин і внутрішньо оцінює його як кабальний, але за відсутності фактично наявних всіх кабальних умов правочину не може бути визнаний недійсним [16, с. 25].

Зовсім іншу позицію у своїх діях при вчиненні кабальних правочинів займає контрагент. У його діях виявляється чітко виражений умисел, тобто внутрішнє ставлення недобросовісної сторони у цьому випадку носить характер умисних намірів використати ситуацію у власних інтересах. Від внутрішнього ставлення недобросовісної сторони до вчинення правочину та дій іншої сторони будуть залежати правові наслідки визнання правочину недійсним на підставі його кабальності.

Так, за позовом гр. Ш. обласний суд визнав недійсною угоду про обмін трикімнатної квартири, власником якої була Ш., на однокімнатну квартиру у тому ж будинку, де проживала сім'я гр. Т. Обмін відбувся в червні, а в серпні Ш. звернулася до суду з позовом про визнання угоди обміну недійсною, вказавши, що уклала її під впливом збігу тяжких обставин: у травні після невиліковної хвороби помер чоловік, вона важко переживала його смерть, у зв'язку з чим потрапила в лікарню з гострим порушенням мозкового кровообігу, а потім проходила амбулаторне лікування. Ш. вказує, що Т. і її чоловік, використавши ці обставини, схилили до написання заяви на обмін помешкання, у якому все б, за їх словами, нагадувало про чоловіка. Оформлення документів, прописку й переїзд здійснив без участі потерпілої чоловік Т. Задоволення позов, суд вказав, що обмін на вкрай не вигідних для Ш. умовах був здійснений унаслідок збігу тяжких обставин, коли волю особи, хоча вона і відповідає її діям, не можна розглядати як вільно сформовану, оскільки вона формувалася під впливом збігу тяжких обставин [17, с. 151].

Згідно з діючим законодавством, недобросовісна сторона повинна повернути все отримане за вчиненим кабальним правочи-

ном потерпілому, а також відшкодувати завдані збитки та моральну шкоду. Але якщо ці збитки нею не заподіяні та потерпілий не вимагає відшкодування моральної шкоди, то недобросовісна сторона залишається фактично непокараною. Таким чином ступінь провини недобросовісної сторони не враховується. Тому бажано було б внести наступні зміни в ст. 233 ЦК України, щоб чітко окреслити правові наслідки для недобросовісної сторони при визнанні правочину недійсним на підставі кабальності, а саме — майно або грошові кошти, які отримані за правочином потерпілим від іншої сторони, повернути в дохід держави.

Правочин, який визнаний недійсним на підставі її кабальності, відрізняється від правочинів, визнаних недійсними на підставі помилки, обману, насильства чи зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою. Правочин, вчинений під впливом обману — це правочин, коли одна сторона не знає, що вона умисно введена в оману іншою недобросовісною стороною; правочин вчинений під впливом помилки — це правочин, при вчиненні якого обидві сторони не знають, що в момент його вчинення у них склалося хибне уявлення про предмет, суб'єкт, форму й зміст правочину; правочин вчинений під впливом насильства — це правочин, коли одна сторона знає зміст та умови правочину і вимушена його вчинити, підкоряючись волі іншої недобросовісної сторони; правочин вчинений внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою — це правочин, вчинений зацікавленою стороною шляхом зловмисної домовленості з представником іншої сторони, про вчинення якого остання не знає; правочин вчинений під впливом тяжкої обставини та на край не вигідних умовах — це правочин, коли обидві сторони свідомо вчиняють правочин, але одна сторона змушена його вчинити, підкоряючись впливу тяжких обставин та на край не вигідних для себе умовах, а інша умисно використовує її становище в своїх інтересах.

Відрізняються вище перелічені види недійсних правочинів за підставами для визнання їх недійсними, хоча до останнього часу дані підстави знаходились в одному переліку. Це, на нашу думку, мотивовано тим, що в кабальному правочині умисел зовні не завжди може бути чітко вираженим, тобто умисну поведінку сторони практично неможливо довести, хоча кабальний характер самого правочину не викликає сумнівів. У всіх перелічених у ст. 233 ЦК України випадках добросовісна сторона називається по-

терпілою стороною, а такою можна стати лише в результаті умисно спрямованих проти неї дій. Тому, якщо умисна поведінка недобросовісної сторони не буде доведена, то й відсутні підстави визнати правочину кабальним і застосувати до сторін відповідні правові наслідки. Якщо неможливо довести умисність дій з боку контрагента, то такий правочин не відноситься до кабальних; його слід визнавати недійсним за іншими передбаченими законом підставами, наприклад, як вчинення під впливом помилки.

Загалом недійсним правочином на підставі збігу тяжких обставин правочин визнається у разі, якщо сторонами цього правочину є фізичні особи, хоча в судовій практиці трапляються випадки, коли сторонами виступають і юридичні особи, які опиняються у скрутному матеріальному становищі не рідше, ніж фізичні особи — страх опинитися на межі банкрутства, неплатоспроможність, небезпека втрати заставленого та не заставленого майна організації-боржника перед кредитором, непередбачені події, що спричиняють збитки та погіршують матеріальний стан юридичних осіб. Тому недобросовісний контрагент може скористатися будь-якою скрутною для юридичної особи ситуацією та змусити її вчинити невігідний правочин під впливом страху втрати майна, тобто тяжких обставин.

Закон України від 30 червня 1999 року № 784-XIV «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачає підстави для визнання особи-боржника банкрутом, порядок та умови застосування заходів щодо відновлення його платоспроможності, проведення зовнішнього управління і конкурсного виробництва та приділяє велику увагу правочинам, які вчиняються юридичною особою на момент неплатоспроможності, а також визначено особливості вчинення окремих видів правочинів залежно від здійснення процедури банкрутства, а саме: порядок прийняття рішень про укладення, зміну та припинення договорів, вимоги до них, а також підстави визнання їх недійсними [18, с. 34—86].

Характерним є те, що процес відновлення фінансової неплатоспроможності розпочинається за певний строк до визнання особи-боржника банкрутом і завершується встановленням або не встановленням факту фінансової неспроможності. До початку процесу попередження банкрутства недобросовісні контрагенти можуть скористатися скрутним становищем юридичної особи й укласти договір на край невігідних для неї умовах, але вигідних

для себе. Юридична особа (її орган) може погодитись під впливом тяжких обставин на нерівноцінні умови договору для того, щоб покращити майнове становище та не допустити настання банкрутства. Розгляд заяв санацією про визнання договорів недійсними і повернення всього отриманого за таким договором здійснюється господарським судом у процедурі провадження в справах про банкрутство. Якщо юридична особа не допустила настання банкрутства, правочин залишиться в силі, й заперечити його дійсність на підставі кабальності може лише зацікавлена сторона в судовому порядку.

В правозастосовчій практиці виникло питання, чи можуть бути кабальними односторонні правочини?

Так, рішенням суду було визнано недійсним заповіт, як вчинений унаслідок впливу тяжких обставин, оскільки заповідач хвилювався, що втратить матеріальну допомогу за життя, якщо не складе його на користь утримувача. З таким рішенням суду не можна погодитись. Заповіт — типовий односторонній правочин, який вважається вчиненим з моменту належного оформлення. Заповідач ніякої користі від вчинення заповіту не має, оскільки його можна у будь-який момент скасувати, змінити або замінити за змістом іншим, а правові наслідки настануть лише після смерті заповідача. Як бачимо, обґрунтування вищезазначеної ситуації підтверджує те, що односторонній правочин не може бути кабальним. Якщо ж у суді виникнуть сумніви щодо його недійсності, то підставами недійсності даного одностороннього правочину можуть бути вчинення його під впливом насильства, обману або помилки, лише у разі, якщо факти буде доведено та встановлено у судовому порядку [19, с. 290—291].

Щоб забезпечити об'єктивність й досконалість судових рішень за позовами про визнання правочинів вчинених унаслідок впливу тяжкої обставини, недійсними, було б доцільно, на наш погляд, доповнити Постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 року № 3 «Про судову практику по справах про визнання угод недійсними» роз'ясненням умов кабальної угоди та ширшим й досконалішим визначенням понять «тяжка обставина», «вкрай не вигідні умови» та «кабальна умова».

На нашу думку, для визнання правочину недійсним на підставі його кабальності, необхідна наявність таких ознак: 1) особа вчинила правочин під впливом збігу тяжких обставин, під якими необхідно розуміти не лише скрутне матеріальне становище, але

й інші обставини, що спонукають особу вчинити правочин, який за інших умов вона б не вчинила. Негативні наслідки для добросовісної особи можуть настати як у результаті не вчинення цього правочину — смерті, хвороби, банкрутства, безробіття тощо, так і у результаті його вчинення; 2) правочин вчинений не просто на не вигідних умовах — правочин не виправдовує матеріальні витрати особи, не приносить користі, завдає матеріальну шкоду тощо, а на край не вигідних (несприятливих) умовах — майно передане безвідплатно або за суттєво занижену ціну, дешевше ніж його справжня вартість; 3) недобросовісний контрагент усвідомлював безвихідність та скрутність майнового становища контрагента та скористався цим; 4) недобросовісний контрагент знав про не вигідність та несприятливість вчинення правочину для контрагента.

Література

1. *Арсеньев Б. Я., Домбровский Е. И.* Что такое кабальные сделки и как с ними бороться?. — М.: Юриздат, 1929. — С. 4.
2. *Арсеньев Б. Я.* Как бороться с кабальными сделками. — М.: Гос. юрид. изд-во РСФСР, 1930. — 17 с.
3. Судебная практика по жилищным спорам: Сборник постановлений, решений и определений федеральных судов России / Сост. коллективом под рук. П.В. Крашенинникова. — М.: Норма, 2001. — 832 с.
4. *Хейфец Ф. С.* Недействительность сделок по российскому гражданскому праву. — М.: Юрайт, 2000. — 164 с.
5. *Шахматов В. П.* Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1967. — 310 с.
6. *Шахматов В. П.* Основные проблемы теории сделок по советскому гражданскому праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Свердловск, 1951. — 16 с.
7. *Шахматов В. П.* Сделки совершенные с целью противной интересам государства и права: Учебное пособие. — Томск: Томский ун-т, 1966. — 140 с.
8. Советское гражданское право: Учебник / Под ред. В. А. Рясенцева. — М.: Юрид. лит., 1986. — Т. 1. — 558 с.
9. Архів Шевченківського районного суду м. Львова за 2000 р. — Справа № 1399.
10. *Рабинович Н. В.* Недействительность сделок и ее последствия. — Л.: Ленингр. ун-т, 1960. — 247 с.
11. Узагальнення практики розгляду судами М. Києва справ про визнання угод недійсними: Судова колегія в цивільних справах Київського міського суду // Адвокат. — 2000. — № 3. — С. 37—42.

12. *Кохановский А.* Как провести экспертизу «юридической чистоты» покупаемой квартиры? // Экономика и жизнь — приложение ЭЖ-юрист. — М., 1997. — № 11. — С. 14.

13. *Корнеев С. М., Крашенинников П. В.* Приватизация жилищного фонда. — М.: ИНФРА — М — НОРМА, 1996. — 246 с.

14. Гражданское право: Учебник / Елисеев И. В. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: Проспект, 2001. — Ч. 1. — 632 с.

15. Гражданское право: Учебник / Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. — 2-е изд. — М., 2001. — Ч. 1. — 536 с.

16. *Исрафилов И.* Кабальная сделка // Законность. — 2000. — № 2. — С. 24—25.

17. *Макаров Г. П.* Правовые способы защиты граждан от посягательства на их права при совершении жилищных сделок // Хозяйство и право. — 1997. — № 4. — С. 152 — 162; 1997. — № 5. — С. 136 — 155.

18. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 42—43. — Ст. 378.

19. *Заїка Ю. О.* Визнання заповіту недійсним: питання судової практики // Держава і право. — 2001. — № 12. — С. 290—296.

Стаття надійшла до редакції 01.07.09.

УДК 347.91/95

І. С. Ярошенко,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
цивільного та трудового права,
ДВНЗ «імені Вадима Гетьмана»

ПОНЯТТЯ ЗАОЧНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Метою статті є аналіз новели цивільного судочинства, що передбачає провадження з ухваленням заочного рішення. У межах цього дослідження необхідно з'ясувати сутність заочного провадження та правовий характер неявки відповідача, що є обов'язковою умовою заочного провадження, та можливість реалізації принципу змагальності у такому провадженні.

Ключові слова: позивач, відповідач, заочне, провадження, змагальність, рішення, неявка.

Питанням заочного провадження присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених-юристів. Так, зазначений інститут запроваджений у російське законодавство у 1995 році, тому російські науковці дослідили різні аспекти заочного провадження.